

**ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ
με έμφαση στις γνωστικές
λειτουργίες**

Θεματική Ενότητα 1:

**Οι φιλοσοφικές καταβολές
της ψυχολογίας**

Θεματική Ενότητα 1:

- **Στόχοι:** Η απόκτηση ενημερότητας, εκ μέρους των φοιτητών, για τους διάφορους ορισμούς και τις διεπιστημονικές καταβολές της επιστήμης της ψυχολογίας, καθώς και η εισαγωγή των φοιτητών στη συμβολή της φιλοσοφίας στην καθιέρωση της ψυχολογίας ως επιστήμης.
- **Λέξεις κλειδιά:** Ψυχολογία, Νους, Συμπεριφορά, Νατιβισμός, Φιλοσοφικός εμπειρισμός.

Τι είναι ψυχολογία;

Μπορούμε να την ορίσουμε:

- ως τη μελέτη του νου, ή
 - ως τη μελέτη της συμπεριφοράς, ή ακόμη και
 - ως τη μελέτη των ανθρώπων (παρόλο που ένα μεγάλο μέρος της ψυχολογίας αναφέρεται και σε μελέτες σε ζώα).
-
- Στα 100 περίπου χρόνια που υπάρχει ως χωριστή επιστήμη, έχει οριστεί κατά πολλούς διαφορετικούς τρόπους, ο καθένας από τους οποίους αντανακλά τις εκάστοτε κυρίαρχες επικρατούσες αντιλήψεις (σχολές σκέψης).

Ρίζες της ψυχολογίας

Μπορεί να ανιχνεύσει κανείς τις πρώτες ρίζες της ψυχολογίας σε δύο διαφορετικές προσεγγίσεις για την κατανόηση της ανθρώπινης νόησης:

- στη φιλοσοφία, και
- στη φυσιολογία.

Φιλοσοφία & Φυσιολογία

- Η φιλοσοφία αναζητά την κατανόηση της γενικής φύσης των διαφόρων φαινομένων του κόσμου, κυρίως μέσω της ενδοσκοπήσης, δηλαδή μέσα από την εξέταση των εσωτερικών ιδεών και εμπειριών.
- Η φυσιολογία είναι η επιστημονική μελέτη των λειτουργιών της ζώσας ύλης, οι οποίες επιτρέπουν τη διατήρηση της ζωής. Η μελέτη της φυσιολογίας γίνεται, κυρίως, μέσω εμπειρικών μεθόδων, δηλαδή μεθόδων που βασίζονται στην παρατήρηση.

Θεμελιώδη ερωτήματα της φιλοσοφίας και της φυσιολογίας (κοινά και στην ψυχολογία)

- Είναι τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά και η γνώση έμφυτα (κληρονομημένα από τους προγόνους) ή επίκτητα (αποκτημένα μέσω της αλληλεπίδρασης του ατόμου με το φυσικό και κοινωνικό του περιβάλλον);
- Ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος για να ανακαλύψουμε και να κατανοήσουμε τις απαντήσεις στα διάφορα ερωτήματα;
 - Είναι η παρατήρηση μέσω των αισθήσεών μας;
 - Ή είναι η χρήση της λογικής για την ερμηνεία των πληροφοριών που έχουμε στη διάθεσή μας;

Οι φιλοσοφικές καταβολές της ψυχολογίας

- Οι άνθρωποι από πολύ νωρίς προσπάθησαν να δώσουν εξηγήσεις για την ανθρώπινη νόηση και συμπεριφορά, όπως και για τα φυσικά φαινόμενα.
- Η ψυχολογία αρχίζει να παίρνει επιστημονικό χαρακτήρα όταν η παρατήρηση και η λογική ανάλυση αντικαθιστούν τη μαγική σκέψη στον τρόπο περιγραφής και αιτιολόγησης της ανθρώπινης νόησης και συμπεριφοράς.
- Αυτό αρχίζει να γίνεται από την εποχή των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων.

Προσωκρατικοί φιλόσοφοι

- Πρωταγόρας
 - Δημόκριτος
 - Πλάτωνας
 - Αριστοτέλης
-
- Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι βάζουν τα θεμέλια της φιλοσοφικής προσέγγισης της ψυχολογίας.
 - Ο όρος "ψυχολογία" προέρχεται από τη λέξη "ψυχή". Από την εποχή των προσωκρατικών στόχος της ψυχολογίας φαίνεται πως είναι κυρίως η μελέτη των νοητικών φαινομένων και κατ' επέκταση των γνωστικών λειτουργιών, όπως της αντίληψης, μνήμης, σκέψης, κλπ.

Πλάτωνας (428-348 π.Χ.)

- Διατύπωσε τη δυϊστική θεωρία των ιδεών, η οποία υποστηρίζει ότι η πραγματικότητα δεν είναι τα διάφορα αντικείμενα (πχ. οι καρέκλες), τα οποία αντιλαμβανόμαστε μέσω των αισθήσεών μας, αλλά οι αφηρημένες ιδέες, των οποίων τα απεικάσματα (δηλαδή τα ομοιώματα) είναι τα αντικείμενα.
- Επομένως, η πραγματικότητα δεν εμπεριέχεται σε κανένα από τα αντικείμενα που βλέπουμε και αγγίζουμε, αλλά στις αιώνιες αφηρημένες "ιδέες" των αντικειμένων, οι οποίες υπάρχουν στο νου μας.

Πλάτωνας

(428-348 π.Χ.)

- Οι "ιδέες" παριστάνουν την "ουσία" των πραγμάτων, το πραγματικό.
- Αποτελούν έναν αιώνιο και αμετάβλητο κόσμο, πέραν του κόσμου της γένεσης και της φθοράς.
- Αντιστοίχως, η ψυχή, και ιδιαιτέρως η νόηση, είναι αιώνια, άφθαρτη και ικανή να κατανοήσει τον κόσμο των "ιδεών", ενώ το σώμα είναι φθαρτό και χρησιμεύει μόνο σαν όχημα της ψυχής.
- Μέσω του σώματος μπορούμε να κατανοήσουμε μόνο τον ορατό κόσμο των αισθήσεων, δηλαδή το σώμα είναι απλώς το θολό είδωλο του αιώνιου κόσμου των "ιδεών".

Πλάτωνας (428-348 π.Χ.)

Διαιρεί την ψυχή σε τρία μέρη:

- στο λογικό (ο λόγος - η γνώση), το οποίο το τοποθετεί στο κεφάλι,
- στο συναισθηματικό που περιλαμβάνει και τη βούληση (το θυμοειδές), το οποίο το τοποθετεί στο στήθος, και
- στο αισθησιακά επιθυμητικό (επιθυμητικό), το οποίο το τοποθετεί στην κοιλιά.

Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.)

- Ο Αριστοτέλης υπήρξε μαθητής του Πλάτωνα και θεωρείται από πολλούς ιστορικούς της ψυχολογίας ως ο πρώτος ψυχολόγος.
- Σε αντίθεση προς τον Πλάτωνα, πίστευε ότι η πραγματικότητα ενυπάρχει αποκλειστικά στον απτό κόσμο των αντικειμένων που αισθανόμαστε με το σώμα μας.
- Συνεπώς, οι πνευματικές "ιδέες" του Πλάτωνα (πχ. η ιδέα της καρέκλας) είναι στην ουσία παράγωγα των συγκεκριμένων αντικειμένων.

Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.)

- Προσπάθησε να γεφυρώσει το χάσμα σώματος/ψυχής που άνοιξε ο Πλάτωνας:
- Θεωρεί το σώμα ως μία ύλη, η οποία έχει την ικανότητα να κινείται από μόνη της. Την ικανότητα αυτή στην ύλη (δηλαδή στο σώμα) τη δίνει η ψυχή.
- Επομένως, η ψυχή δεν μπορεί να υπάρχει χωρίς το σώμα, αλλά και το σώμα δεν είναι παρά το όργανο της ψυχής.

Αριστοτέλης

(384-322 π.Χ.)

- Διατύπωσε μια εξελικτική θεωρία των εμπύχων σύμφωνα με την οποία υπάρχουν τρία προοδευτικά είδη ψυχής:
 - η θρεπτική ή φυτική που χαρακτηρίζει τα φυτά, τα οποία περιορίζονται στη λειτουργία της θρέψης και της αναπαραγωγής,
 - η αισθητική ή ζωϊκή που χαρακτηρίζει τα ζώα, τα οποία μπορούν να έχουν αντιλήψεις, και
 - η λογική ή ανθρώπινη που χαρακτηρίζει τους ανθρώπους, στους οποίους η ικανότητα της αντίληψης ενώνεται με τη νόηση. Τα αισθητήρια όργανα μας δίνουν αντιλήψεις, αλλά την ικανότητα σύγκρισης και γενίκευσης μας τη δίνει η νόηση (το κοινό αισθητήριο), όργανο του οποίου θεωρούσε την καρδιά. Ο νους είναι σαν μία άδεια πλάκα που πάνω της γράφεται με τη νόηση ένα ειδικό περιεχόμενο.

Πλάτων vs. Αριστοτέλη

- Η προσέγγιση του Πλάτωνα ήταν αυτή ενός ορθολογιστή διότι πίστευε ότι στη γνώση οδηγούμαστε μέσω λογικών αναλύσεων. Η άποψη αυτή προοιωνίζει τη χρησιμότητα της λογικής σκέψης στην ανάπτυξη διαφόρων θεωριών.
- Ο Αριστοτέλης, εκτός από φιλόσοφος, ήταν φυσιολόγος και βιολόγος. Η προσέγγισή του ήταν αυτή ενός εμπειριστή διότι πρέσβευε ότι η γνώση αποκτάται μέσω εμπειρικών αποδείξεων, μέσω της παρατήρησης και της εμπειρίας.
- Οι περισσότεροι σύγχρονοι ψυχολόγοι αναζητούν μία σύνθεση των δύο προσεγγίσεων: Στηρίζουν τις εμπειρικές παρατηρήσεις τους στη θεωρία και χρησιμοποιούν τις παρατηρήσεις αυτές για τη βελτίωση της θεωρίας.

Από τον Αριστοτέλη έως την Αναγέννηση

- Δεν υπάρχει ουσιαστικός επιστημονικός προβληματισμός που να έχει σχέση με την ψυχολογία. Τα νοητικά φαινόμενα συνδέονται με την ψυχή, η οποία θεωρείται άυλη, ανεξάρτητη και αιώνια.
- Ο Αυγουστίνος (354-430 μ.Χ.) και
- ο Θωμάς ο Ακινάτης (1225-1274 μ.Χ.) διατυπώνουν απόψεις για την αθανασία της ψυχής και τη σχέση της με το σώμα, καθώς και εύστοχες παρατηρήσεις για τα ανθρώπινα συναισθήματα.
- Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα έγιναν προσπάθειες για να εντοπιστούν οι γνωστικές λειτουργίες στον εγκέφαλο, αλλά από τις προσπάθειες αυτές αποδείχθηκε τελικά ότι πολύ λίγα σχετίζονταν πραγματικά με αυτά που γνωρίζουμε σήμερα για τον εγκέφαλο.

Αναγέννηση (15^{ος}-17^{ος} αιώνας)

- Rene Descartes (1596-1650)
Γάλλος ορθολογιστής
(Καρτεσιανός δυϊσμός)
- John Locke (1632-1704)
Άγγλος εμπειριστής
(Εμπειρισμός)
- Μέσω των δύο παραπάνω φιλοσόφων, οι αντιθετικές απόψεις του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη ανέκυψαν και πάλι κατά τη διάρκεια του 17^{ου} αιώνα.

Rene Descartes (1596-1650)

(Καρτεσιανός δυϊσμός)

- Συμφωνούσε με την άποψη του Πλάτωνα ότι η ενδοσκοπική μέθοδος είναι ανώτερη των εμπειρικών μεθόδων για την εύρεση της αλήθειας.
- Η συνεισφορά του στην τότε “φιλοσοφία της νόησης” (δηλαδή την προκάτοχο της ψυχολογίας) ήταν μεγάλη και οι απόψεις του είχαν πολυάριθμες συνέπειες για την ψυχολογία, αλλά και για τη δυτική κοινωνία.
- Ξεκινά από τη διατύπωση ότι δεν μπορούμε να εμπιστευόμαστε τις αισθήσεις μας και ότι το μόνο για το οποίο μπορούμε να είμαστε σίγουροι είναι το ότι σκεφτόμαστε και συμπεραίνει ότι η σκέψη δεν έχει ανάγκη υλικής υπόστασης.
- Εισηγείται, επομένως, τη θεωρία που είναι γνωστή ως καρτεσιανός δυϊσμός: ότι, δηλαδή, ο νους (η σκέψη, η ψυχή) και το σώμα είναι χωριστά και ανεξάρτητα το ένα από το άλλο.

Rene Descartes (1596-1650)

(Καρτεσιανός δυϊσμός)

- Το σώμα είναι σαν ένα άγαλμα (μια μηχανή) εξοπλισμένο με αισθητηριακούς και κινητικούς μηχανισμούς, οι οποίοι μεταφέρουν τα εξωτερικά ερεθίσματα στον εγκέφαλο. Όμως, παρά την πολυπλοκότητά του, δρα μηχανιστικά και οι διεργασίες του είναι αυτόματες.
- Ο νους είναι η έδρα της ψυχής. Ο νους αλληλεπιδρά με το σώμα μέσω του εγκεφάλου, χωρίς να είναι κατ' ουσίαν μέρος του. Εξαιτίας αυτής της χωριστής υπόστασής του, ο νους δεν επηρεάζεται από όσα συμβαίνουν στο σώμα.
- Ο Descartes τοποθετεί το νου (την ψυχή) σε μια ειδική κοιλότητα του εγκεφάλου, την επίφυση, λόγω της κεντρικής λειτουργίας της.

Επιδράσεις του Καρτεσιανού δυϊσμού

- Κατ' αρχήν, λόγω του ότι ο Descartes διεξήγαγε πολλές μελέτες που επιβεβαίωσαν την άποψή του για τη μηχανική του σώματος, όπως η λεπτομερής ανατομική ανάλυση του οφθαλμού του βοδιού, η δυϊστική του προσέγγιση αποτέλεσε τη βάση της δυτικής ιατρικής σκέψης και μόνο πρόσφατα έχουμε αρχίσει να αναλογιζόμαστε σοβαρά ότι ο νους και το σώμα μπορεί όντως να συνδέονται στενότερα από ό,τι αυτός υποστήριζε.
- Η αμφισβήτηση αυτή πηγάζει από τις επιδράσεις άλλων μορφών γνώσης οι οποίες διατήρησαν μια ολιστική θεώρηση του ατόμου, όπως ο κινεζικός βελονισμός και η ινδική γιόγκα, αλλά και από την ψυχολογική έρευνα, όπως π.χ. αυτή που δείχνει ότι το χρόνιο ψυχικό άγχος μπορεί να μειώσει το επίπεδο αντίστασης προς τη σωματική ασθένεια.

Επιδράσεις του Καρτεσιανού δυϊσμού

- Μια άλλη όψη του καρτεσιανού δυϊσμού αφορούσε τη διάκριση μεταξύ ανθρώπων και ζώων:
 - Τα ζώα δεν έχουν νου. Ενεργούν ενστικτωδώς, σαν μηχανές, με τρόπους που βοηθούν την επιβίωσή τους, ενώ
 - οι άνθρωποι είναι ικανοί να συλλογίζονται, πράγμα που τους καθιστά κάτι το "ιδιαίτερο". Προέκταση αυτού του επιχειρήματος και η περίφημη φράση του Descartes: "Σκέφτομαι άρα υπάρχω" (*Cogito ergo sum*).
- Σήμερα σκεφτόμαστε διαφορετικά για τα ζώα λόγω: 1) των επιδράσεων που άσκησε η θεωρία της εξέλιξης των ειδών του Δαρβίνου, και 2) των ερευνών που έχουν δείξει ότι ορισμένα ζώα είναι ικανά να μάθουν να λύνουν ορισμένα είδη γνωστικών προβλημάτων.

John Locke (1632-1704)

(Εμπειρισμός)

- Σε αντίθεση με τον Descartes, ο Locke σεβόταν, όπως και ο Αριστοτέλης, την εμπειρική παρατήρηση και υποστήριξε ότι δεν υπάρχει κληρονομημένη γνώση, αλλά ότι όλη η γνώση προσλαμβάνεται μέσω των αισθήσεων. Περιέγραψε την κατάσταση του νεογέννητου ατόμου με το λατινικό όρο "tabula rasa" (άγραφος πίνακας).
- Τα μόνα έγκυρα δεδομένα στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε τον άνθρωπο είναι: 1) τα εξωτερικά ερεθίσματα που δέχεται ο οργανισμός, και 2) η συμπεριφορά που εκδηλώνεται ως αντίδραση στα ερεθίσματα αυτά.
- Όλες οι εσωτερικές διεργασίες είναι μη παρατηρήσιμες και αποκαλύπτονται υπό μορφή συμπεριφοράς: Πρόκειται για το πρότυπο του "μαύρου κουτιού" που διαμόρφωσε στην ψυχολογική σκέψη την προσέγγιση του συμπεριφορισμού.

John Locke (1632-1704)

(Εμπειρισμός)

- Εκτός από το πρότυπο του "μαύρου κουτιού", ο Locke συνεισέφερε στο συμπεριφορισμό, προτείνοντας τη δυνατότητα του σχηματισμού συνειρμών:
- Αρχίζουμε συνδέοντας ένα ερέθισμα με ένα άλλο και κατόπιν προχωρούμε στο σχηματισμό ακόμη πιο σύνθετων αλυσίδων από συνειρμούς, καθώς αποκτούμε περισσότερες εμπειρίες στη ζωή μας.
- Έτσι, ενώ φαίνεται ότι αντιδρούμε (ασχολούμαστε με) σε ένα ολόκληρο συμβάν (μια χωριστή πλήρη μονάδα αλληλεπίδρασης), στην πραγματικότητα έχουμε να κάνουμε με μια σειρά από πολλούς απλούς μαθημένους-αποκτημένους συνειρμούς, συνδεόμενους μεταξύ τους.

Immanuel Kant

(1724-1804 μ.Χ.)

- Κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, όταν η διαμάχη μεταξύ ορθολογισμού και εμπειρισμού βρισκόταν στο αποκορύφωμά της, ο Γερμανός φιλόσοφος Ι.Καντ πρωτοστάτησε σε μία διαλεκτική σύνθεση των δύο παραπάνω ρευμάτων, τονίζοντας ότι και τα δύο έχουν τη χρησιμότητά τους και ότι θα πρέπει να συνεργαστούν στην αναζήτηση της αλήθειας:
- “Παρότι όλες μας οι γνώσεις ξεκινούν από την εμπειρία, αυτό δε σημαίνει ότι τα πάντα προκύπτουν από τις εμπειρίες μας”.
- Ο νους επιβάλλει την τάξη στα ερεθίσματα που δέχεται, διαμορφώνοντας τη γνώση που προσλαμβάνει μέσω των αισθήσεων έτσι ώστε να ταιριάζει σε αυτό που προσδοκούσε.

Immanuel Kant (1724-1804 μ.Χ.)

- Παρότι η διαμάχη φυσικά και δεν διευθετήθηκε οριστικά, η επίδρασή του στη φιλοσοφία, αλλά και στην τελική καθιέρωση της ψυχολογίας ως επιστήμης ήταν μεγάλη.